

Ferge Zsuzsa emlékülés, 2024. május 29.

1971-től főnököm lett a Corvina Kiadóban a rendkívül művelt, sok nyelvet kiválóan beszélő, gyakran betegeskedő Kozma Márta, a kéziratelőkészítő és korrektúra csoport vezetője, zárkózott volt és szigorú, nagyon szimpatikusnak találtam. Mondták a kollégák, hogy Ferge Zsuzsa, a húga is nagy tudású ember, időnként publikál, érdemes elolvasni. Akkoriban végeztem el egy kétéves szociológia-tanfolyamot, éppen kezdtek engedélyezni ezt a tudományágat, és figyeltem Ferge Zsuzsa publikációit. Másfél évtized múlva Zsuzsa meghívott az Alma-utcai lakásába, amit óriási megtiszteltetésnek vettem. Az utcára néző nagyszobában ültünk a férjével, kicsit feszengve beszélgettünk, emlékszem, elég sötét volt a szoba azon a nyári késő délutánon, és zavaromban sok süteményt ettem. Később többször megfordultam az Alma-utcában, zavaromat Zsuzsa a maga hihetetlen természetességével feloldotta, és azt is megszoktam, hogy a felajánlott tegeződéssel élni illik.

Amikor Zsuzsa Gazdagrétre költözött, már természetes volt, hogy látogatjuk, és Monoszlón is megfordultunk néha. Ő is meglátogatott minket Kobakkal. Kevésbé iskolázott, proletárabb mentalitású kutyával nemigen találkoztam. Zsuzsa lakásában civilizáltabban viselkedett, úgyhogy inkább mi látogattuk őt. Az a zsiliprendszer, amelyen a külső kapu meg a házkapu révén át kellett vergődni, az utolsó években vált nagyobb akadállyá, Zsuzsa egyre kevésbé hallotta meg a csengőt. Megesett, hogy a lakása melletti Sparban futottunk össze véletlenül, erősködtem, hogy hazaviszem kocsival, beült, elvittem a húsz méterre lévő lakásáig, és a ház másik oldalán szállt ki, ahol a garázsok vannak. Jót mulattunk a kalandon, csak negyedórával ért haza később, mint gyalog ért volna. Zsuzsával egyébként is lehetett nevetni, noha többnyire komoly volt, mint ahogy az egész létezését komolyan vette.

Emlékszem egy 2009-es esztergomi útra, más vitte oda, visszafelé velem jött, és egész úton a szocialista kormányt szidta. Akkor dobták vissza az oktatás szegregálása és a gyerekszegénység elleni javaslatát a legfelső szinten, több ilyen átfogó tervezetet nem is készített később. Olyan kormány sem akadt többé, amely legalább a látszat kedvéért dolgot rendelt volna tőle. Sem addig, sem később nem voltam a tanúja, hogy olyan mélyen kétségbeesett volna. Fordulópontnak kell tartanom azt az évet a magyar történelemben, sokkal inkább, mint 1989-et. Zsuzsa több nagy fordulatot is átélt, de még reménykedett valamilyen pozitív fejleményben, és akkor kellett csalódnia a legmélyebben. Nem ismertem persze a háború utáni években. Ami az emlékezéseiből kiderül, azt mutatja, hogy az a korszaka is sok csalódással járt. A rendszer hibáiért személyesen érzett felelősséget, noha semmi rosszról nem tehetett, inkább neki okoztak fájdalmat.

Különös tehetsége volt a társas életre és a magányra egyaránt. Jó társaságot választott magának így is, úgy is, Monoszlón a nagy, kongó házban, és Gazdagréten, ahol könnyű

volt bevásárolni. A kedélye mit sem változott a testi bajok jövetelével, a magyar és a világfolyamatokat ugyanolyan éberén és naprakészen követte, mint annak előtte. A 2009-es pillanattól eltekintve mindig valami általa is némi restelkedéssel reflektált, voltaképpen indokolhatatlan derű áradt belőle.

Volt, hogy kettőnket fogadott, máskor barátokkal együtt voltunk nála, mindig legföljebb néhány fős társaságban, hogy jól lehessen beszélgetni. Bíró Andrást találtuk nála tavaly, aki jó tíz évvel Zsuzsa előtt született; ő is élénk figyelemmel kísérte és kíséri, mi folyik. Závada Palival is voltunk nála néhányszor, akivel annakidején együtt dolgozott.

Négy éve, amikor a Kádárról szóló darabjaimat írtam, egyedül kerestem föl. Első munkaadója, Péter György, a Statisztikai Hivatal legendás elnöke érdekelt, főleg a halála. Különös öngyilkosság volt Péter Györgyé 1969 végén, kétszer szúrta szíven magát a hivatalos álláspont szerint a BM-kórházban, örökkel az ajtaja előtt. Konkrétumokat Zsuzsa nem tudott, fiatal kutató volt akkor, és hamarosan ki is tették a szűrét, jött a keményebb vonal.

Szerencsém volt, ismertem az ő nemzedékéből, a nálam másfél évtizeddel idősebbek közül nagyszerű embereket. Bennük még eleven volt a folytonosság fenntartásának igénye, ők még egyenlőségben, testvériségben és országban gondolkoztak. Hogy ki maradt a lelke mélyén kommunista, és ki maradt, ami korábban is volt, radikálisan liberális polgár, az nem változtatott azon, hogy célként élhető és fenntartható Magyarország lebegett előttük. Alkatilag nem tudta elviselni, hogy olyanokkal él egy korban, akiket mindenüktől megfosztották. Zsuzsa szemléletét egalitarista szocialistaként szokták jellemezni, szerintem idealista kommunista volt. Nála humánusabb antiliberálist nem tudok elképzelni. Szolidáris lelkületű embernek született. Fizikailag bántotta, ha nélkülözést tapasztalt. Egyetértettünk abban, hogy békeidőben páratlanul igazságtalan rendszer jött létre Magyarországon, amelyben az a legrosszabb, hogy a lelkekből kiölték a szolidaritást. Lopni, rabolni mindig szoktak, de a lelkek megmérgezése huzamosan hatni fog.

Az ember megírja a művét, aztán azt vagy elolvassák, vagy nem, vagy megnézik színházban, ha műsorra tűzik, vagy sem; ifjan azt képzeltem, hogy azért vagyok író, mert nem tudok és nem is szeretek közvetlenül megnyilvánulni, inkább a szöveg mögé bújok. Az idők során kiderült, hogy nem így működik a világ, a kapitalista pedig pláne nem. Zsuzsa sem akarta eladni magát, én sem, hallgatólagosan vettük egymásról tudomásul, hogy ilyenek vagyunk, ettől persze még nyilatkoztunk, amikor megkérdeztek. Őt mindig akkor kérdezték, ha baj volt. Nem emlékszem, hogy irodalomról beszélgettünk volna, de állandó témánk volt Közép-Kelet-Európa. A mai politikai és társadalmi helyzet, a történelmi előzmények, az egyezések és különbözőségek izgatták. Mindig ki kellett ábrándítanom: nem Magyarország az egyetlen, ahol sajnálatos fejlemények történnek, hanem az egész térséggel baj van. Milyen jó is lenne, ha csak Magyarország került volna

vakvágányra! Minthogy erre a témára az évtizedek során újra meg újra visszatértünk, arra kell gondolnom, hogy az optimizmusát mégsem rongáltam jelentősen.

Az ablakból, ha kicsit balra hajlok és a veszettül növekvő fenyő ágai mellett elnézek, a nemrég felhúzott luxuslakópark egyik feketére mázolt házának legfelső szintje fölött az ő lakásának felső szintjére látok.

Mind a ketten úgy láttuk, hogy a Gazdagréti lakótelep, amelyre a nagyszobából látott, még mindig emberibb, mint a lakópark. A piac a mi vélekedésünket igazolja, az előre gyártott elemekből épült ötven éves lakások négyzetméterára csak húsz százalékkal kevesebb, mint a pár éves neo-vad-kapitlaista lakóparki lakásoké.

Hallatlanul sok téma foglalkoztatta. Valóban figyelt a beszélgetőtársára, és nem udvariasságból érdeklődött a véleménye iránt. A nagy emberek között is ritka az olyan, aki igazán becsüli a partnerét, egyenrangúnak tekinti, és nem hiúságból, a válogatott közönségének adja elő önmagát. Egyetemi előadásain nem voltam, de nyilván azért tartották a tanítványai nagyszerű pedagógusnak, mert az óráin is ez a figyelem jellemezte. A szóban forgó tárgy érdekelte, persze nem függetlenül attól, ki az az ember, aki mondja. Tárgyilagosan volt lelkes, józanul volt idealista. Még egy ilyen embert ismertem nála is közelebbről, az apámat.

Nagy adomány a sorstól, hogy a barátjává fogadott.

Spiró György